

הרב ינון ויסמן

חיוב הפקר בחלה

(ירושלמי חלה פ"א ה"ג)

הגמרא אומרת "רבי הושעיה שאל לכהנא מניין שהן חייבין בחלה ופטורין מן המעשרות. א"ל לא תימר לי תרימו וכן תרימו. חזר ואמר מארבע עשרה. מה ארבע עשרה חייבין בחלה ופטורים מן המעשרות אף אילו חייבין בחלה ופטורין מן המעשרות. רבי יוחנן בשם רבי ינאי זה אחד משלשה מקריות שהן מחוורין בתורה [דברים יד כט] ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך. מה שיש לך ואין לו את חייב ליתן לו יצא הבקר שידך וידו שווין בו היא לקט היא שכחה היא פאה היא הבקר". ופרש הפנ"מ "א"ל רב כהנא לא תימר לי תרימו וכן תרימו. כלומר ומאי קשיא לך דבמעשרות פטורין הואיל ומיעטן הכתוב כדפרישית במתני' אבל בחלה לא מצינו שמיעטן הכתוב ולא תימר לי מדכתיב חלה תרימו תרומה כתרומת גורן כן תרימו אותה ולפיכך יש לומר דאיתקש חלה לתרומת גורן ומה שבתרומה ומעשרות נהג אף בחלה כן ומה שפטור פטור אף בחלה האי מילתא לא תימר לי דאין זה אלא סברת ר"א במתני': חזר ואמר מארבע עשרה. כלומר אף על פי שבתחילה לא גילה לו טעמו של דבר וא"ל לא תימר לי וכו' חזר ואמר לו הטעם דמארבע עשרה שנה שכיבשו ושחילקו אנו למדין שהיו חייבין בחלה דכתיב בבואכם אל הארץ ומתרומה ומעשרות היו פטורין דכתיב בהן כי תבואו וגו' והלכך לא נוהגין אלא לאחר ירושה וישיבה".

ובספרי (שלח אות קי) "מראשית עריסותיכם, להביא לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה שהיה בדין ומה שאר הפירות שחייבים במעשר פטורים מן החלה לקט שכחה ופאה שפטורים מן המעשר אינו דין שיהו פטורים מן החלה ת"ל מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה". וישנם כמה הבדלים בין הלימוד בספרי ללימוד בירושלמי, הבדל ראשון, שבספרי נלמד מפסוק, ובירושלמי (לפי הפנ"מ) אין לימוד אלא רק פירכא של ההקש. הבדל נוסף, שבספרי הלימוד בהו"א הוא ק"ו ולא הקש. הבדל נוסף שבספרי אין מוזכר הפקר.

והרמב"ם בפהמ"ש (שביעית פ"ט מ"ט) כתב "ולפי שפירות שביעית פטורין מן המעשרות היה עולה בדעתינו שפטורין גם מן החלה, לפיכך השמיענו שהם חייבין בחלה שני ראשית עריסותיכם איזה עיסה שתהיה. ויתבאר לך במסכת חלה שהאוכל מעיסה שלא הורמה חלתה חייב מיתה. והנה תכלית מה שהשמיענו כאן שדין עיסת שביעית כדין שאר עיסות אף על פי שהיא מן ההפקר". ומשמע שלמד על ההפקר, אבל הלימוד כספרי.

ובר"ש בשביעית (פ"ט מ"א) "פטורין במעשר בכל השנים משום דאין כיוצא בהן נשמר ומפקירים אותם והפקר פטור מן המעשר דכתיב (דברים יד) ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך בדבר שאין לו חלק יטול מעשר יצא הפקר לקט שכחה ופאה שיש לו חלק עמך וב"ה ילפי משמטה כדפרשינן במסכת פיאה פ"ו (מ"א)". ובפאה האריך יותר.

המשנה לקמן (פ"ג מ"ג) אומרת "הקדישה עיסתה עד שלא גילגלה ופדאתה חייבת משגילגלה ופדאתה חייבת הקדישה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואחר כך פדאתה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה". וכ"פ הרמב"ם (הלכות בכורים פ"ח ה"ו) "וכן המקדיש עיסתו או המפקיר אותה קודם שנתגלגלה ופדאה או זכה בה ואח"כ גלגלה או הקדישה או הפקיר אותה אחר שנתגלגלה ופדאה או זכה בה הרי זו חייבת בחלה". אולם צריך להבין מדוע הביא גם את חלת הפקר (ובמשנה לא הוזכר הפקר כלל, ועיין רדב"ז), ועוד שלגביה לא אמר את מה שאמר לגבי חלת הקדש "הקדישה קודם שתתגלגל ונתגלגלה ביד ההקדש ואח"כ פדאה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה". ומשמע לפי ההלכה הראשונה, שאם היתה מופקרת בשעת גלגול פטורה מן החלה.

והטעם לפטור בחלה עיסת הקדש, כתבה הגמרא במנחות (זו). "עריסותיכם ולא עיסת עובדי כוכבים ולא עיסת הקדש". וכ"כ הר"ש והרע"ב במשנה שם. אבל הרמב"ם כתב בשם הספרי טעם אחר "ההקדש אינו חייב בחלה לפי שאמר ה' תרימו תרומה, ואמרו בספרי את שמורם ממנו קדש והשאר חול ולא שזה וזה קדש".

אולי הספרי לא למד מעריסותיכם, כיון שלמד מעריסותיכם על חלת הפקר, משא"כ הבבלי שסובר בזה כירושלמי, שא"צ עריסותיכם כיון שיש פרכא לק"ו. והרמב"ם ס"ל כספרי בשני המקומות.

יש לתמוה על המשנה לקמן לגבי הקדש, שבחלה תלתה בגלגול, ובמעשרות תלתה בשליש הגידול ולא במירוח. (ועיין מסכת פאה פ"ד מ"ח, שכתבה המשנה "המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין משבאו לעונת המעשרות ופדאן חייבין הקדישן עד שלא נגמרו וגמרן הגזבר ואחר כך פדאן פטורים שבשעת חובתן היו פטורים", ופרש הרמב"ם "ואמרו וגמרן הגזבר, ענינו ונגמרו והם ביד הגזבר". אבל הר"ש פרש "וגמרן הגזבר – שמירחן בכרי דמירוח הקדש פוטר". וכנראה פרש כן בגלל ההשוואה לחלה). אמנם, בהלכה פסק הרמב"ם ששניהם פוטרים (מעשר פ"ב ה"ח ופ"ג הכ"ה).

רמב"ם מעשרות פ"א מ"א "ונשמר, שני' זרעך המיוחד לך, לא המופקר לכל אדם שאין לו בעלים". כלומר את הדין שתרו"מ פטור בהפקר לא למד מהלימוד שלומדת הגמרא בכמה מקומות מ"ובא הלוי", אלא למד לימוד אחר, וללימוד זה אין מקור בבבלי או בירושלמי או בספרי.

ובהפקר הדין הוא שבכל שלב שהיה מופקר פוטר ממעשרות, וכמ"ש הגמרא בב"ק (צד). "המפקיר כרמו והשכים לבקר ובצרו חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ובפאה ופטור מן המעשר". שאע"פ שגם בזמן שליש גידול, וגם בזמן המירוח לא היה הפקר, פטור מתרו"מ.

אבל בעיסה של גוי או הקדש, הזמן הקובע הוא הזמן של חיוב מעשרות (מחלוקת הראשונים לעיל אם תלוי בעונת המעשרות או במירוח).

אמנם, דין זה אינו מופיע ברמב"ם, אבל רמוז בתרומות פ"ב הי"ב ובראב"ד "הפקיר קמה וזכה בה ועבר והפריש ממנה תרומה ה"ז תרומה, אבל אם הפקיר שבלים וזכה בהן ועבר והפריש מהן תרומה אינה תרומה, וכן כל המפריש מדבר שאינו חייב תרומה אינה תרומה... א"א לא שיהא חייב אלא שאם הפריש הוי תרומה כדאמרינן במפקיר את כרמו והשכים בבקר ובצרו שהוא פטור מן המעשר ומפרש בירושלמי מה בין קמה לשבלין קמה עד שלא הפקירם עבר והפריש מהם תרומה אינה תרומה וכשהפקירם לא הפקיע מהם כלום שבלים אי עבר והפריש מהם הרי זו תרומה הילכך כשהפקירם הפקיע אותם מן התרומה ונפטרו". ויש להבין ממ"נ לגבי הפקיר קמה, שאם חייב, יפריש, ואם פטור, מדוע אם הפריש ה"ז תרומה.

ולכן נראה שיש שני סוגי הפקר הפוטר בתרו"מ, ישנו הפקר שאם הפקיר בזמן כלשהוא פטור, וישנו דין נוסף של הפקר בשעת חיוב. ודין זה נוהג גם בחלה, ולכן אם היה מופקר בשעת גלגול, פטור מחלה, אך הפטור של תרו"מ, שהוא הפקר בכל זמן לא קיים בחלה. ופטור אחד נלמד מובא הלוי, שזה הפטור הכללי, ופטור של שעת חיוב נלמד מזרעך או מדגנך, שהוא דווקא בשעת חיוב. ולימוד זה דומה ללימוד של עריסותכם שגם ממנו אפשר ללמוד דווקא שלכם, ולכן פוטר הקדש ונכרי, וה"ה שיפטור הפקר, אבל זה דווקא אם בשעת גלגול היה מופקר.

ולכן לא הזכיר בספרי הפקר, כיון שבהפקר יש מקרה שבו פטור מחלה, אם היה הפקר בזמן גלגול.

ולפי הירושלמי ההו"א שנלמד מהקש, ואם יש פרכא נגד ההקש, הרי שאין הקש. ולפי הספרי יש ק"ו, ואם יש לימוד נגד הק"ו, הרי שהלימוד הוא לדין של הפקר כללי, אבל הפקר בשעת גלגול משמע מ"עריסותכם" שנוהג, והק"ו נוהג לעניין זה.

לפ"ז ניתן להבין גם שבהקדש בחלה פוטר רק הגלגול, ובמעשרות פוטר גם עונת המעשרות וגם המירוח, כיון שבמעשרות ישנם שני פטורים בהפקר, וה"ה בהקדש, אבל בחלה ישנו רק פוטר אחד שהוא הגלגול.

